

## Marcin M. Wiszowaty

### Szlachectwo w republice i jego funkcje. Przypadek San Marino<sup>1</sup>

Dnia 13 lutego 1980 r. Wielka Rada Generalna San Marino przyjęła ustawę<sup>2</sup>, która ostatecznie zniosła możliwość nadawania przez to państwo szlachectwa. Tym samym najstarsza na świecie republika<sup>3</sup> (istniejąca nieprzerwanie co najmniej od 1448 r.) zerwała z tradycją trwającą od setek lat. Już sam fakt nadawania szlachectwa przez państwo republikańskie zasługuje na uwagę. To, że praktyka ta dotrwała do XX wieku, rodzi pytanie o funkcje szlachectwa w republice.

San Marino, które w początkowym okresie istnienia można określić nazwą wspólnoty (komuny), zaczęło z czasem przeradzać się w typową republikę miejską, formę ustrojową sięgającą korzeniami średniowiecza, spotykaną głównie we Włoszech<sup>4</sup>. W średniowiecznych, północnych i środkowych Włoszech dominowały silne ośrodki miejskie podobne do rzymskiego *municipium*<sup>5</sup>. Bogate miasta (jak Wenecja, Genua czy Florencja) zadbawszy o bezpieczeństwo w granicach murów miejskich, zaczęły podporządkowywać sobie kolejne tereny, kładąc podwaliny pod powstanie i rozwój odrębnych organizmów państwowych. Sprzyjało temu powszechne w ówczesnej Europie rozdrobnienie feudalne<sup>6</sup> oraz charakterystyczne

---

<sup>1</sup> Artykuł jest zmodyfikowaną wersją referatu wygłoszonego na I Seminarium Młodych Badaczy Prawa Konstytucyjnego, które odbyło się w Mąchocicach Kapitulnych w dniach 11–12 marca 2010 r.

<sup>2</sup> Legge 13 febbraio 1980 *portante il divieto di concessioni dei titoli nobiliari* (1679 d.F.R.)

<sup>3</sup> S. Stępnicki, *System polityczny „Najjaśniejszej Republiki San Marino”*, Warszawa 2004, s. 18–19; M. Kijowski, *O cechach specyficznych ustroju państwowego San Marino*, [w:] „Roczniki Nauk Prawnych”, t. XV, nr 2, 2005, s. 145; A. Pronińska, *Historia San Marino*, [w:] *Historia małych krajów Europy*, pod red. J. Łaptosa, Wrocław–Warszawa–Kraków 2002, s. 470.

<sup>4</sup> Dla porządku należy przypomnieć, że republiki miejskie lub podobne do nich organizmy państwowe powstały w średniowiecznej Europie również poza Półwyspem Apenińskim, czego dowodzi przykład Nowogrodu i Pskowa w Księstwie Moskiewskim, czy Raguzy w Dalmacji, a także kantonów szwajcarskich, czy wolnych miast niemieckich.

<sup>5</sup> Nie ma dowodów ciągłości istnienia tej formy, przerwanej najazdami germańskimi, ale można mówić o przetrwaniu tradycji. Zob: J.A. Gierowski, *Historia Włoch*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1999, s. 64.

<sup>6</sup> S. Stępnicki, op.cit. s. 24.

dla Włoch słabe możnowładztwo, drobne rycerstwo; silne mieszczaństwo<sup>7</sup>. Inaczej niż na północy Europy, gdzie rycerstwo i mieszczenie tworzyli odrębne stany społeczne, w północnych Włoszech szybko rozpoczął się proces osiedlania się drobnych feudałów w miastach. Początkowo, próbowali podporządkować sobie miasta, a przynajmniej odgrywać w nich kluczową rolę. Z czasem konkurencja dwóch elit, wiejskiej i miejskiej osłabła, doszło do ich częściowego złączenia się i powstania nowej arystokracji typowej dla republiki miejskiej, czyli patrycjatu, które współtworzyli odtąd zarówno dawni feudałowie, jak i wzbogacone, rdzenne mieszczaństwo<sup>8</sup>. Zwycięstwo idei „miejskiej” i arystokratycznej<sup>9</sup> wpłynęło na dalszą historię Włoch. Władza w republikach wkrótce znalazła się w rękach najbogatszych sfer mieszczan, często prowadząc do ewolucji republik miejskich w *signorie*, czyli rodzaj „niekoronowanych monarchii znajdujących się w rękach rodzinnych dynastii (Viscontich, Gonzagów, Sforzów, Medicich)”<sup>10</sup>. Poszczególne republiki rywalizowały ze sobą utrwalając na półwyspie apenińskim policentryzm i skutecznie niwecząc próby zjednoczenia państwa. Wśród typowych cech miejskich republik wymienia się: demokratyczne podstawy ustroju ewoluującego jednak w kierunku arystokratycznym, wytworzenie się w mieście grupy feudalnej (zazwyczaj patrycjatu), elekcyjną głowę państwa o charakterze podobnym do monarchicznego, wreszcie — postępującą ekspansję terytorialną<sup>11</sup>.

<sup>7</sup> S. Grodziski, *Porównawcza historia ustrojów państwowych*, Kraków 2008, s. 68–69.

<sup>8</sup> J.A. Gierowski *Historia Włoch*, op.cit., s. 65. Co ciekawe wiele rodów szlacheckich od średniowiecza ma odrębne gałęzie – miejską i wiejską, prowadzące odmienny tryb życia i wyznające odmienne ideały. P.J. Jones (*The Italian City State: From Commune to Signoria*, Oxford 1997, s. 300) opisuje typowe drogi awansu arystokracji miejskiej. Ceniono wykształcenie, dlatego przedstawicieli patrycjatu spotyka się w rejestrach studentów. Patrycjusze, ale także szlachta, zasilają szeregi prawników. Tymczasem w północnej Europie szlachta długo w ogóle nie przejawiała zainteresowania studiami. Zob. J. Baszkiewicz, *Młodość uniwersytetów*, Warszawa 1997, s. 30–31.

<sup>9</sup> Arystokracja miejska za najwyższy przywilej uważała „civitanitas”, czyli „obywatelstwo miasta”, a nie, jak na północy Europy „rusticinitas”, czyli w wolnym przekładzie: „obywatelstwo wiejskie”. Szlachta włoska określała się jako „civiles”, podczas, gdy dla północnoeuropejskiej stosowała pejoratywne określanie „silvestres” (dzicy) (P.J. Jones op.cit., s. 301). Stąd zapewne w języku łacińskim, wszystko co związane z wsią, zaczęło nabierać pejoratywnego znaczenia – zob. *rusticanus*, *rusticor* i *rusticatio* (życie wiejskie, żyć na wsi, wiejski), ale: *rusticitas*: prostactwo, głupota, *rusticus* – wieśniak, chłop, ale również: gbur, prostak (K. Kumaniecki, *Słownik łacińsko-polski*, Warszawa 2001, s. 377).

<sup>10</sup> S. Grodziski, op.cit., s. 68.

<sup>11</sup> M. Szczaniecki, *Powszechna historia państwa i prawa*, Warszawa 1994, s. 197–198. T. Maciejewski rozróżnia republiki mieszczańskie i arystokratyczne. Do tych pierwszych zalicza Florencję, gdzie pomimo prób przejęcia władzy przez szlachtę, po krótkim sukcesie została ona

Analizując ewolucję ustroju San Marino, zauważamy wiele typowych dla republiki miejskiej tendencji. Po pierwsze – konkurencję czynników miejskich i wiejskich. Skład Rady Generalnej (parlamentu) od początku odznaczał się przewagą miasta. Do 60-osobowej Rady wchodziło 40-stu prominentów miejskich i 20-stu rolników. Nie zmienił tego nawet poważny kryzys wewnętrzny przełomu XVI i XVII w., kiedy trudności ze zwołaniem Rady sprawiły, że doszło do okrojenia jej składu z 60-ciu do 45-ciu osób<sup>12</sup>. Zachowano bowiem przewagę przedstawicieli miasta (30) nad wsią (15)<sup>13</sup>. Po drugie – silne tendencje o charakterze arystokratycznym, a nawet oligarchicznym. Żaden ze statutów państwowych nigdy nie dzielił mieszkańców na stany społeczne, a jednak taki podział *de facto* istniał od dawna. Wynikał on przede wszystkim z różnic majątkowych. Paradoksalnie, demokratyzacji stosunków politycznych towarzyszył więc rozwój arystokracji i utrwały się podziały w łonie społeczeństwa. Wkrótce po ustanowieniu Rady jako ciała przedstawicielskiego ustalono, że członkostwo w niej będzie dożywotnie, a w jej składzie zasiądzie 20-stu arystokratów, 20-stu przedstawicieli mieszczaństwa i 20-stu plebejuszy. W 1295 r. wpływy arystokratów dosięgły również instytucję konsulów. Od tej pory jeden z nich miał wywodzić się z arystokracji i nosić tytuł Kapitana, drugi, niżej urodzony otrzymał miano Obrońcy. Kolejne zmiany ustrojowe utrwalały opisaną tendencję. W 1491 r. zakazano posiadania przez szlachtę nieruchomości wewnątrz murów miejskich<sup>14</sup>, co uderzyło przede wszystkim w szlachtę „wiejską”. Już w 1317 r. zniesiono stanowe rozróżnienie konsulów (zapewniające miastu i wsi po jednym przedstawicielu)<sup>15</sup> i obu przyznano tytuł Kapitana<sup>16</sup>.

Głównym powodem przenikania szlachty do miast była chęć uzyskania obywatelstwa miejskiego, z którym wiązały się wymierne przywileje ekonomiczne.

---

wyeliminowana z rządzenia na rzecz mieszczan. Stan ten trwał do II poł. XIV w. Wówczas doszło do zawarcia sojuszu bogatego mieszczaństwa ze szlachtą i powstania rządów oligarchicznych, a później *signorii*. Wenecja i Genua od początku były republikami arystokratycznymi. Naczelne organy republiki reprezentowały głównie interesy miejscowej arystokracji (T. Maciejewski, *Historia powszechna ustroju i prawa*, Warszawa 2000, s. 207–208).

<sup>12</sup> A. Pronińska, op.cit., s. 494.

<sup>13</sup> S. Stępnicki, op.cit., s. 27.

<sup>14</sup> A. Pronińska, op.cit., s. 490.

<sup>15</sup> M. Kijowski, op.cit., s. 149.

<sup>16</sup> S. Stępnicki, op.cit., s. 20. Późniejsze dzieje potwierdzają fakt „zawłaszczenia” kapitanów przez elity miejskie – z października 1646 r. pochodzi określenie kapitanów jako „*nobilibus sanmarinensibus*”, w rezolucji Rady z 28 listopada 1756 r. sugeruje się, aby urząd kapitana pełniły osoby szlacheckie urodzone (M. Broccoli, *La nobiltà a San Marino: passato, presente, prospettive per il futuro – Attuale Legislazione Nobiliare – Araldica nella Repubblica di San Marino*, „Nobiltà” nr 74, wrzesień–październik 2006, s. 445; A. Pronińska, op.cit., s. 488).

Pierwsze znane przepisy dotyczące zasad przyznawania obywatelstwa San Marino pochodzą już z XIV w. Ubiegający się o jego nadanie składał przed Kapitanami i Radą przysięgę, w której zobowiązywał się do przestrzegania statutów miejskich<sup>17</sup>. Z II poł. XVII w. pochodzą przekazy źródłowe mówiące o wzroście liczby „sanmaryńskiej szlachty miejskiej”<sup>18</sup>. Pod tym określeniem kryją się osoby zaszczycone specjalną, najwyższą kategorią obywatelstwa miejskiego, związaną z nadaniem tytułu „patrycjusza” i wpisem do Złotej Księgi. Tytuł był dożywotni (patrycjusz *ad personam*) lub dziedziczny<sup>19</sup>. Można więc stwierdzić, że szlachectwo sanmaryńskie miało charakter wyłącznie miejski. Szlachta „wiejska” stanowiła od początku element napływowy. Jediną możliwością dołączenia do elity sanmaryńskiej było zdobycie obywatelstwa miejskiego<sup>20</sup>.

Burzliwe wydarzenia przełomu XVIII i XIX w. – rewolucja we Francji i epoka napoleońska – dotknęły San Marino w niewielkim stopniu, przede wszystkim dzięki zręcznej akcji dyplomatycznej<sup>21</sup>. Rewolucyjne idee dotarły jednak w góry Monte Titano. Dnia 12 czerwca 1797 r. Rada Sześćdziesięciu zniosła instytucję szlachectwa. Już w 1807 r. sytuacja powróciła do stanu poprzedniego — arystokracja odzyskała oficjalne uznanie swojego statusu przez państwo<sup>22</sup>. Proces zjednoczenia Włoch ominął San Marino, co należy uznać za fenomen. Królestwo Włoch uznało oficjalnie suwerenność sanmaryńskiej republiki<sup>23</sup>.

<sup>17</sup> A. Pronińska, op.cit., s. 488.

<sup>18</sup> M. Broccoli, op.cit., s. 445–446.

<sup>19</sup> Wśród zaszczyconych tym tytułem wymienia się takie osoby jak: Antonio Canova, Giuseppe Verdi czy Gioacchino Rossini (C. de Bruc, *The Republic of San Marino*, Charleston 2008, s. 168–169; M. Broccoli, op.cit., s. 449).

<sup>20</sup> Zwrócił na to uwagę już w XIX w. M. Delfico. Twierdził, że San Marino, jako państwo utworzone przez emigrantów, zaadoptowało wiele rozwiązań przyniesionych tam z zewnątrz. W taki sposób szlachectwo, popularne we wszystkich państwach sąsiadujących z San Marino i mające tam głównie prestiżowy charakter, przerodziło się w obywatelstwo, czyli odpowiednik szlachectwa w republice miejskiej (M. Delfico, *History of the Republic of San Marino*, „The American Quarterly Review”, vol. VI, wrzesień-grudzień 1829, s. 466).

<sup>21</sup> A. Pronińska, op.cit., s. 498–499.

<sup>22</sup> M. Broccoli, op.cit., s. 446.

<sup>23</sup> Układ zawarty przez San Marino z Królestwem Włoch 22 marca 1862 r. stanowił pierwszą umowę międzynarodową zawartą przez sanmaryńską republikę (A. Pronińska, op.cit., s. 504). Rok 1860 był jednak również cezurą wyznaczającą granice uznania tytułów sanmaryńskich przez Królestwo Włoch. Odmówiono uznania dla tytułów nadanych po tej dacie. Zob. Dekret królewski nr 61 z 21 stycznia 1929 r. *che approva l'Ordinamento dello Stato Nobiliare Italiano*, „Gazzetta Ufficiale del Regno”, 2 lutego 1929 r., nr 450 oraz J.H. Pinches, *European Nobility and Heraldry – A Comparative Study of the Titles of Nobility and Their Heraldic Exterior Ornaments for Each Country, With Historical Notes*, Ramsbury Wiltshire 1994, s. 155.

Początek XX w. przyniósł głęboki kryzys gospodarczy. Do władzy doszły środowiska postępowe, które szansę na wydobywanie republiki z zapaści widziały w reformach demokratycznych. Za kulminacyjny moment tego okresu historii i początek nowej ery w historii San Marino uchodzi 25 marca 1906 r. Zwołane wówczas tradycyjne *Arengo* (zebranie głów rodzin) wprowadziło szerokie reformy ustrojowe. Dotknęły one również instytucji szlachectwa. Nie zniesiono go jednak zupełnie. Dekret Kapitanów-Regentów z 11 lipca 1907 r. zakazał jedynie nadawania nowych tytułów szlacheckich oraz zapowiedział przyjęcie regulacji dotyczącej orderów rycerskich<sup>24</sup>.

Zapowiedź zrealizowano dopiero w 1931 r., kiedy Wielka Rada Generalna uchwaliła ustawę o regulacji stanu szlacheckiego. Była to pierwsza kompleksowa regulacja prawna szlachectwa w San Marino. Ustawa składała się z 22-óch artykułów. Prawo do wydawania decyzji w zakresie szlachectwa otrzymali łącznie: Kapitanowie – Regenci i Rada Sześćdziesięciu<sup>25</sup>. Wydanie decyzji wymagało uprzedniego zasięgnięcia opinii Kongresu Państwa (rządu) i Komisji Orderu Świętej Agaty<sup>26</sup> (art. 1).

Skala kompetencji organów w zakresie szlachectwa była wyjątkowo szeroka. Decyzje nobilitacyjne mogły przybrać jedną z aż pięciu form: nadania, zezwolenia, odnowienia, uznania lub sanacji.

Nadanie, któremu najbliższe do klasycznej nobilitacji, było aktem władzy suwerennej, w którym dochodziło do wykreowania nowego tytułu szlacheckiego, predykatu, herbu lub obywatelstwa. Zezwolenie dotyczyło zgody państwa na nabycie i posługiwanie się tytułem, predykatem lub herbem szlacheckim otrzymanym przez wnioskodawcę z obcego nadania. Odnowienie (renowacja) przywracało prawo do używania tytułu lub predykatu szlacheckiego wygasłe w danej rodzinie. Uznanie potwierdzało istnienie zadeklarowanego przez wnioskodawcę, nadanego mu tytułu szlacheckiego, herbu lub obywatelstwa<sup>27</sup>. Sanacja dotyczyła błędów, któ-

<sup>24</sup> Decreto 11 luglio 1907 *che vieta la concessione dei titoli nobiliari, di patriziato e militari ed ordina un nuovo regolamento sull'ordine equestre*.

<sup>25</sup> Jest to alternatywna nazwa dla Wielkiej Rady Generalnej.

<sup>26</sup> Order został ustanowiony 5 czerwca 1923 r. decyzją Wielkiej Rady (*Legge 5 Giugno 1923 che istituisce l'Ordine Equestre di Sant'Agata*). Komisja, która decydowała o przyjęciu do orderu, a także wydawała opinie w sprawach dotyczących szlachectwa, składała się z 12-stu osób, w tym m.in. obu Kapitanów-Regentów, czterech przedstawicieli Rady 60. i pięciu członków rządu (art. 3).

<sup>27</sup> Szczegółowe przepisy art. 18 stanowiły, że uznawanie tytułów nadanych przez obce państwa obcokrajowcom rezydentom w San Marino odbywało się na zasadach wzajemności. Oprócz decyzji o uznaniu szlachectwa wnioskodawcy, Rada i Kapitanowie mogli również wydać decyzję o uznaniu samego prawa do herbu. Co istotne – herb w większości państw europejskich nie musi być związany ze szlachectwem. San Marino dopuszczało uznanie herbu nieszlacheckiej rodziny, pochodzącego z obcego nadania, o ile był przez nią używany od co najmniej

re w przeszłości zdecydowały o wadliwości nadania lub transmisji tytułu, herbu lub obywatelstwa. Ponadto istniała możliwość wydania decyzji *stricto* heraldycznych dotyczących modyfikacji używanego przez wnioskodawcę herbu<sup>28</sup>.

Posługiwanie się którąkolwiek z oznak szlachectwa (tytuł, herb, predykat), których podstawa prawna (nadanie lub odziedziczenie) nie została potwierdzona przez państwo – groziło sankcjami finansowymi<sup>29</sup>. Decyzja nobilitacyjna zawierała informację o charakterze nadania (*ad personam*, czyli dożywotnie lub dziedziczne)<sup>30</sup>. Tytuły i inne oznaki szlachectwa nie mogły być przedmiotem obrotu w drodze czynności prawnych *inter vivos* lub *mortis causa* (art. 4).

Każda z decyzji dla swojej ważności wymagała większości 2/3 głosów Wielkiej Rady Generalnej (art. 2). Organem właściwym podmiotowo w sprawach szlachectwa był Sekretarz ds. Zagranicznych. On, wraz z Kapitanami-Regentami, podpisywał decyzje, odpowiadał za ich doręczenie zainteresowanym oraz rejestrował w odpowiednim spisie<sup>31</sup>. Zainteresowany miał obowiązek uiszczenia taksy za wydanie dyplomu w wysokości ustalonej przez Komisję Orderu Świętej Agaty (art. 3).

Interesująco przedstawiał się katalog tytułów i stopni szlacheckich nadawanych i uznawanych przez San Marino. Były to, w kolejności hierarchicznej: diuk, markiz, hrabia, wicehrabia, baron, patrycjusz i szlachcic (art. 5). Uwagę zwraca precedencja ostatnich dwóch stopni, a także zaliczenie „patrycjusza” do grona szlachty. Art. 8 ustawy rezerwował stopień „szlachcica” dla wszystkich rodzin, które otrzy-

---

100 lat. Herb nieszlachecki nie mógł zawierać elementów zastrzeżonych dla szlachty (korona lub zawój na hełmie, dewiza, labry). W przypadku herbów szlacheckich wymagany dla uznania okres używania wynosił 50 lat. Ustawa precyzowała obowiązkowe, szlacheckie elementy heraldyczne w herbie (art. 11).

<sup>28</sup> Ustawa wymagała w tej sprawie szczegółowego wniosku od zainteresowanego, który zawierałby propozycje modyfikacji herbu. Modyfikacja musiała być zgodna z przepisami ustawy (elementy szlacheckie i nieszlacheckie herbu), ogólnymi zasadami heraldyki, a także nie mogła naruszać praw osób trzecich np. z powodu zbytniego podobieństwa do istniejących już herbów rodowych (art. 10).

<sup>29</sup> Przepis art. 16 określał karę 5000 lirów oraz wskazywał procedurę karną jako właściwą w sprawach związanych z nieuprawnionym posługiwaniem się oznakami szlachectwa, a także sprawach o pozbawienie i zawieszenie szlachectwa.

<sup>30</sup> Celem tego uregulowania było wyeliminowanie nieporozumień i wątpliwości na tym tle, jakie zdarzały się w przeszłości. Do dzisiaj trwają wśród genelaoów dyskusje dotyczące charakteru niektórych nadań sanmaryńskich. Czy charakter dziedziczny wymagał odpowiedniej klauzuli, czy wystarczył brak wzmianki o nadaniu *ad personam*. Zob. M. Broccoli, op.cit., s. 452–454.

<sup>31</sup> Sekretarz prowadził: Złotą Księgę Szlachty San Marino, Rejestr obcych herbów, Herbarz San Marino oraz Rejestr godeł związanych z obywatelstwem (art. 3).



mały nadanie szlachectwa bez tytułu, a także dla młodszego potomstwa rodzin posiadających tytuł. Tytuły szlacheckie w San Marino dziedziczono wyłącznie w linii męskiej<sup>32</sup>, wedle zasady primogenitury (art. 6)<sup>33</sup>, dlatego tylko najstarsi synowie należeli do szlachty utytułowanej. Wyjątek (dziedziczenie przez wszystkie dzieci) ustanowiono właśnie dla patrycjusza i szlachcica. Należy więc uznać, że nie były to tytuły, ale najniższe stopnie szlachectwa.

Przepisy przejściowe czyniły Komisję Orderu Świętej Agaty właściwą w sprawach szlachectwa niezastrzeżonych w ustawie dla innych organów oraz powierzyły Komisji zadanie rejestracji osób, które przed datą wejścia w życie ustawy nabyły szlachectwo lub herb. W skład Komisji miała być odtąd powoływana co najmniej jedna osoba legitymująca się szlachectwem (art. 21).

Koniec II wojny światowej i upadek faszyzmu oznaczały dla San Marino kolejne zmiany ustrojowe w duchu nowoczesności. W ich wyniku, zaledwie 15 lat po wejściu w życie ustawy regulującej zagadnienia szlachectwa, doszło do jej uchylenia. Dokonano tego ustawą Wielkiej Rady Generalnej z 16 września 1946 r.<sup>34</sup>. Zamieniona na „Magisterium” Komisja Orderu Świętej Agaty utraciła swoje kompetencje i zadania w zakresie szlachectwa<sup>35</sup>. Kolejne ustawy Wielkiej Rady i dekrety Kapitanów-Regentów sukcesywnie znosiły relikty prawa szlacheckiego. Dekret z 1949 r. wyłączył możliwość funkcjonowania na terenie San Marino prywatnych orderów rycerskich, jak również zniósł prawo do uznawania obcych tytułów szlacheckich przez republikę sanmaryńską<sup>36</sup>. Dekret z 1969 r. ostatecznie wyłączył możliwość sądowego dochodzenia prawa do nazwiska zawierającego predykat lub

<sup>32</sup> Zgodnie z art. 7 żona nabywała tytuł męża i zachowywała go w razie jego śmierci, do końca okresu wdowieństwa. Art. 14 stanowił, że tytuły odziedziczone lub nadane kobietom, jako związane z nazwiskiem, nie mogły być przekazane potomstwu.

<sup>33</sup> Art. 12 szczegółowo objaśnia zasady przechodzenia tytułu w rodzinie, w szczególności pomiędzy braćmi i ich zstępными w razie braku osoby wprost powołanej do sukcesji. Ponadto, zgodnie z przepisami ustawy tytuł dziedziczą, co do zasady, tylko dzieci małżeńskie. Przejście tytułu na potomstwo pozamałżeńskie jest możliwe, ale wyłącznie w wyniku późniejszego małżeństwa rodziców (*legitimatio per subsequens matrimonium*) lub uznania przez ojca oraz specjalnej decyzji Rady (art. 13). W przypadku ciąży mnogiej tytuł dziedziczyło dziecko, które pierwsze przyszło na świat (art. 6).

<sup>34</sup> Legge 16 settembre 1946 *che abolisce i titoli nobiliari e riserva al Consiglio Grande e Generale il conferimento di decorazioni negli Ordini di San Marino e di Sant'Agata*. (1946 d.F.R.).

<sup>35</sup> Legge 26 gennaio 1946 *contenente il Regolamento sull'Ordine Equestre di Sant'Agata*. (1945 d.F.R.).

<sup>36</sup> Decreto 1 dicembre 1949 *relativo ai titoli cavallereschi e nobiliari di carattere privato* (1949 d.F.R.).

inne elementy wskazujące na szlachectwo<sup>37</sup>. W 1980 r. Wielka Rada przyjęła ustawę<sup>38</sup>, która jednoznacznie i kategorycznie zniosła możliwość nadawania szlachectwa (art. 1) oraz uchyliła wszystkie odmienne regulacje (ust. 2)<sup>39</sup>. Kilkusetletnia historia nadań szlacheckich w San Marino dobiegła końca<sup>40</sup>.

Odpowiadając na postawione na wstępie niniejszego artykułu pytanie dotyczące funkcji szlachectwa w republice, należy stwierdzić, że funkcja ta ulegała przez wieki zmianom pod wpływem aktualnych wydarzeń historycznych.

W okresie budowania podstaw państwowości, w warunkach poważnego zagrożenia ze strony sąsiadów, szczególnie rodów możnowładczych, młoda republika zabiegała o przychyłność drobnej szlachty. Jej poparcie mogło zdecydować o sukcesach militarnych w czasie wojny i zasobności państwa w okresie pokoju. Atrakcyjność miejskiego statusu stanowiła dla szlachty zachętę do wchodzenia w szeregi mieszczan. Dotychczasowa elita miejska, czyli patrycjat, uzupełniona o napływającą z zewnątrz szlachtę wiejską utworzyła nową warstwę społeczną – szlachtę San Marino. Akt naturalizacji stał się więc, w warunkach republiki miejskiej, formą nowej nobilitacji<sup>41</sup>.

Kiedy potrzeba zjednywania wpływowych sojuszników zesłała na dalszy plan, obywatelstwo zyskało nową, prestiżową funkcję. Utrwalił się podział obywatelstwa na zwykłe i honorowe. To drugie przyznawano jako wyraz wdzięczności za zasługi oddane republice lub uznania dla wybitnych osobistości świata kultury i sztuki. Mogło mieć charakter dożywotni lub dziedziczny. Specjalna kategoria obywatelstwa wiązała się z nadaniem tytułu patrycjusza i rejestracją w Złotej Księdze. Takie patrycjuszowskie obywatelstwo różniło się od nadal praktykowanej „zwykłej” naturalizacji, chociaż nie wiązało się z dodatkowymi przywilejami. Znane są także przykłady sprzedawania obywatelstwa. Popyt poświadcza postrzeganie obywa-

<sup>37</sup> Decreto 31 gennaio 1969 *che preclude l'azione giudiziaria per l'accertamento di titoli Nobiliari* (1668 d.F.R.).

<sup>38</sup> Legge 13 febbraio 1980 *portante il divieto di concessioni dei titoli nobiliari* (1679 d.F.R.).

<sup>39</sup> Szlachectwo nie zostało jednak całkowicie wyrugowane z przepisów. W mocy pozostały przepisy kodeksu karnego, które przewidują karę grzywny za bezprawne posługiwanie się tytułami szlacheckimi. Art. 392 Legge 25 febbraio 1974 n. 17 *Emanazione del nuovo codice penale* (1673 d.F.R.).

<sup>40</sup> Pozostały jednak relikty dawnej, szlacheckiej rangi obywatelstwa – kapitanem-regentem nie może zostać osoba, która otrzymała obywatelstwo w drodze naturalizacji (M. Kijowski, *op.cit.*, s. 159).

<sup>41</sup> Podobny proces wydarzył się w czasach Imperium Romanum, kiedy sojusz wzbogaczonego plebsu i patrycjatu dał początek warstwie *nobilitas* (A. Zajączkowski, *Elity urodzenia*. Warszawa 1993, s. 15–17).



telstwa przez nabywców jako źródła prestiżu<sup>42</sup>. Nie bez znaczenia były związane z obywatelstwem przywileje fiskalne.

Ustawa „szlachecka” z 1931 r. wpisuje się w nową epokę w dziejach Republiki. W 1923 r. rządy w San Marino objęli faszyci pod przewodnictwem G. Goziego, zafascynowanego osobą B. Mussoliniego. Faszyzm Mussoliniego określany jako „totalitaryzm niepełny”<sup>43</sup> nie zerwał z tradycją uosabianą przez monarchię i tradycyjne elity społeczne. Hojnie czerpał z historii Włoch, czego dowodzi chociażby frazeologia określenia „duce”. Instrumentalne wykorzystywanie tradycji, w tym dawnych elit, a także wzorowanie na nich budowanej nowej elity (wojskowej i urzędniczej) to praktyka znana już pierwszemu nowożytnemu autokraci, za jakiego uchodzi Bonaparte<sup>44</sup>. Związki między sanmaryńskim i włoskim faszyzmem widać wyraźnie również w treści przepisów szlacheckich obu krajów przyjętych już pod rządami faszystów. Ustawy wykazują bardzo duże podobieństwo. Przyjęcie nowej regulacji szlachectwa po dojściu do władzy faszystów skłania do tezy o próbie wykorzystania przez nich szlachectwa dla legitymizacji nowych porządków. Wydaje się potwierdzać ją fakt, że kiedy po upadku faszyzmu nadeszła w San Marino kolejna fala demokratyzacji, jedną z pierwszymi decyzji nowych władz było uchylene „ustawy szlacheckiej” (1946 r.). Decyzja ta miała więc charakter antyfaszystowski, a nie demokratyzujący, skoro szlachectwo przetrwało setki lat w *nomen omen* Republice. Czy można więc postawić hipotezę, że o zniesieniu szlachectwa w San Marino zdecydowały jego faszystowskie konotacje, a raczej udana próba zawłaszczenia go przez faszystów? Moim zdaniem tak. Można wyobrazić sobie przetrwanie szlacheckiego charakteru obywatelstwa San Marino w formie nadania tytułu patrycjusza osobom zasłużonym dla państwa, analogicznie do orderów i odznaczeń stworzonych w monarchiach, ale używanych powszechnie w republikach. Upadek wszystkich poza San Marino republik miejskich wchłoniętych przez Królestwo Włoch powoduje, że prawdopodobieństwo powrotu republikańskiego szlachectwa jest dzisiaj znikome, a jednak – jak długo istnieje sanmaryńskie państwo – możliwe. Jego ewentualne przywrócenie stanowiłoby nie tylko ciekawe nawiązanie do wieloletniej tradycji, bez rezygnacji z obranego, demokratycznego kursu, ale także ciekawą propozycję eksperymentu społeczno-ustrojowego w poszukującej własnej tożsamości Europy. Dopóki istnieje San Marino i żyją potomkowie tamtejszych rodzin szlacheckich, kwestia ta pozostaje otwarta.

<sup>42</sup> J. Broccoli, op.cit., s. 451.

<sup>43</sup> J. Baszkiewicz, *Powszechna historia ustrojów państwowych*, Gdańsk 2002, s. 354–355.

<sup>44</sup> Ibidem., s. 257–262.

## Summary

### **Nobility in the republic and its functions. The case of San Marino**

On February 13, 1980, the Great and General Council of San Marino adopted a law which finally abolished the titles of nobility. The mere fact of granting nobility by the government of republican state deserves attention. Granting nobility was from the very beginning related to the acquisition of San Marino citizenship. It was granted mainly to gain support among the rural gentry. Later, a honorary citizenship of San Marino became a prestigious award – an expression of gratitude for contribution made to the republic or recognition of outstanding achievements in the arts and culture. It was granted for life or hereditarily. Adopting the Nobility Law of 1931 was probably an attempt to use the institution of nobility to legitimate the new Fascist regime. In 1946 that law was repealed. In 1980 granting of nobility titles was finally prohibited. The article describes the 500 year history of the nobility in San Marino and its regulation, as well as tries to answer the question about the functions of nobility in the republic.